

Wyrok z dnia 18 sierpnia 2009 r.

I PK 60/09

Prawomocne skazanie za sprzeniewierzenie powierzonych pieniędzy (art. 284 § 2 k.k.) wiąże co do wysokości przywłaszczonej kwoty, ale nie zwalnia sądu pracy z oceny, w jakiej wysokości szkoda została wyrządzona przestępstwem.

Przewodniczący SSN Józef Iwulski (sprawozdawca), Sędziowie SN: Zbigniew Hajn, Romualda Spyt.

Sąd Najwyższy, po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w dniu 18 sierpnia 2009 r. sprawy z powództwa Przedsiębiorstwa Komunikacji Samochodowej Spółki z o.o. w S. przeciwko Mirosławowi Z. o zapłatę 28.610,59 zł, na skutek skargi kasacyjnej pozwanego od wyroku Sądu Okręgowego-Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Łodzi z dnia 30 października 2008 r. [...]

u c h y l i ł zaskarżony wyrok i przekazał sprawę Sądowi Okręgowemu-Sądowi Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Łodzi do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.

U z a s a d n i e n i e

Wyrokiem z dnia 8 lipca 2008 r. [...] Sąd Rejonowy-Sąd Pracy w Rawie Mazowieckiej po rozpoznaniu sprawy z powództwa Przedsiębiorstwa Komunikacji Samochodowej Spółki z o.o. w S. przeciwko Mirosławowi Z. o zapłatę kwoty 28.610,59 zł: 1) umorzył postępowanie co do kwoty 738,32 zł; 2) zasądził od pozwanego na rzecz strony powodowej kwotę 20.021,93 zł wraz z ustawowymi odsetkami od dnia 4 stycznia 2007 r. do dnia zapłaty; 3) oddalił powództwo w pozostałej części; 4) zasądził od pozwanego na rzecz strony powodowej kwotę 2.440,05 zł tytułem zwrotu kosztów procesu, 5) zasądził od pozwanego na rzecz Skarbu Państwa-Sądu Rejonowego w Rawie Mazowieckiej kwotę 1.516,93 zł tytułem zwrotu wydatków sądowych oraz 6)

zasądził od strony powodowej na rzecz Skarbu Państwa-Sądu Rejonowego w Rawie Mazowieckiej kwotę 650,70 zł tytułem zwrotu wydatków sądowych.

Sąd Rejonowy ustalił, że pozwany, zatrudniony na stanowisku specjalisty do spraw marketingu, wykonywał pracę w prowadzonym przez stronę powodową biurze turystycznym w jej placówce terenowej w R.M. Pozwany zbierał zamówienia na wycieczki, a następnie organizował je przy wykorzystaniu środków transportowych należących do pracodawcy. W związku z organizowaniem wycieczek dla podmiotów zewnętrznych pozwany pobierał z kasy spółki zaliczki na pokrycie kosztów wycieczek. Po zorganizowaniu wycieczki pozwany był zobowiązany przedstawić dokumentację potwierdzającą poniesione wydatki i na tej podstawie miały być rozliczane pobrane wcześniej zaliczki. Pozwany wielokrotnie nie przedstawiał pracodawcy dokumentów związanych z organizowanymi wycieczkami oraz nie dokonywał rozliczenia zaliczek. Pozwany nie był uprawniony do odbioru ostatecznej należności przysługującej spółce od podmiotów zamawiających wycieczki, ale to robił a pieniądze zatrzymywał dla siebie. W dniu zakończenia stosunku pracy (31 grudnia 2005 r.) pozwany nie rozliczył zaliczek na łączną kwotę 5.157,24 zł. Po wniesieniu powództwa pozwany przedstawił kolejne dokumenty dotyczące wydatków na łączną kwotę 3.533,78 zł. Prawomocnym wyrokiem sądu karnego z dnia 3 sierpnia 2006 r. pozwany został skazany za to, że w okresie od 1 stycznia 2004 r. do 31 grudnia 2005 r., kierując biurem turystycznym prowadzonym przez placówkę terenową strony powodowej w R.M., działając czynem ciągłym w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, dokonał przywłaszczenia pieniędzy na łączną kwotę 20.021,93 zł w ten sposób, że przyjmował od klientów biura turystycznego wpłaty, których nie odprowadzał do kasy oraz pobierał zaliczki z kasy strony powodowej, z których nie rozliczył się, czym działał na szkodę pracodawcy.

Przy takich ustaleniach faktycznych Sąd Rejonowy uznał, że kluczowe znaczenie w sprawie ma wynikające z art. 11 k.p.c. związanie sądu orzekającego w sprawie cywilnej ustaleniami uprzednio wydanego skazującego wyroku karnego. To związanie - według Sądu - dotyczy nie tylko ustalonych w wyroku znamion przestępstwa, ale także okoliczności jego popełnienia (czasu, miejsca, poczytalności sprawcy itp.). Z tej przyczyny Sąd pierwszej instancji uznał, że pozwany bez wątplenia przywłaszczył sobie ze szkodą dla powódki kwotę 20.021,93 zł, a przestępstwo to stanowi zarazem czyn niedozwolony w rozumieniu art. 415 k.c., co do którego zostały udowodnione wszystkie przesłanki odpowiedzialności deliktowej pozwanego (wina,

szkoda oraz adekwatny związek przyczynowy pomiędzy szkodą, a zachowaniem pozwanego). Skoro jednak powództwo opiewało na kwotę wyższą niż określoną w wyroku karnym, Sąd Rejonowy prowadził dalsze postępowanie dowodowe, w ramach którego przeprowadził dowód z opinii biegłego do spraw księgowości. Uznawszy przedłożoną przez biegłego opinię za w pełni wiarygodną, Sąd przyjął, że przedstawione przez stronę powodową dokumenty nie dają podstawy do stwierdzenia, iż pozwany nie rozliczył się względem spółki z pobranych zaliczek w kwocie przekraczającej 20.021,93 zł. Co więcej, Sąd stwierdził, że wprowadzie pozwany nie rozliczył się ze wszystkich pobranych zaliczek, ale nierozliczona kwota jest dużo niższa niż kwota, za przywłaszczenie której został prawomocnie skazany. W konsekwencji Sąd Rejonowy uznał, że kwoty nierozliczone przez pozwanego, poddane analizie biegłego, zawierają się w kwocie objętej wyrokiem karnym. Dlatego Sąd Rejonowy uwzględnił powództwo jedynie częściowo, uznając, że pozwany przywłaszczył na szkodę powódki kwotę 20.021,93 zł, za co ponosi odpowiedzialność w pełnej wysokości (art. 122 k.p.), łącznie z obowiązkiem zapłaty odsetek ustawowych liczonych od dnia wniesienia pozwu. Co do kwoty 738,32 zł Sąd Rejonowy umorzył postępowanie z uwagi na cofnięcie w tym zakresie powództwa za zgodą pozwanego.

Wyrokiem z dnia 30 października 2008 r. [...] Sąd Okręgowy-Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w Łodzi oddalił apelację pozwanego od wyroku Sądu Rejonowego oraz zasądził od pozwanego na rzecz strony powodowej kwotę 900 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu odwoławczym. Sąd drugiej instancji podzielił w całości ustalenia faktyczne i ich ocenę prawną dokonane przez Sąd pierwszej instancji. W szczególności Sąd Okręgowy wywiódł, że pozwany dopuścił się przestępstwa z art. 284 § 2 k.k., co zostało stwierdzone prawomocnym wyrokiem sądu karnego. Zdaniem Sądu odwoławczego, związanie sądu cywilnego ustaleniami zawartymi w prawomocnym wyroku skazującym jest odstępstwem od zasady samodzielności sądu cywilnego rozpoznającego sprawę. Na podstawie art. 11 k.p.c. sąd cywilny jest związany ustaleniami wyroku karnego „co do popełnienia przestępstwa”, a więc chodzi o ustalenia dotyczące okoliczności składających się na „stan faktyczny” przestępstwa, wyznaczonych w przepisach ustawy karnej i stanowiących znamiona czynu zabronionego (znamiona podmiotowe i przedmiotowe przestępstwa). Jeżeli w wyroku karnym wskazano, że przedmiotem czynu są określone towary (usługi), to sąd cywilny jest związany tylko ustaleniami co do ilości i co do rodzaju tych towarów (usług), ale nie jest związany podaną w wyroku wartością tych

towarów. Sąd Okręgowy zaznaczył, że w sprawach z zakresu prawa pracy dotyczących odpowiedzialności majątkowej pracowników za mienie powierzone, sąd jest związany jedynie faktem popełnienia przez pracownika przestępstwa oraz wyrządzenia tym przestępstwem szkody w powierzonym mu mieniu. Nie jest natomiast związany prawomocnym wyrokiem karnym co do zakresu naprawienia szkody wyrządzonej spowodowanym niedoborem i może samodzielnie ustalić wysokość tego niedoboru. Sąd pracy nie jest też związany prawomocnym wyrokiem karnym skazującym pracownika za przestępstwo co do zakresu szkody wyrządzonej niedoborem. Sąd Okręgowy dalej wywiódł, że zdarzają się jednak sytuacje, w których moc prejudycjalna wyroku skazującego obejmuje także ustalenie wysokości szkody wyrządzonej przestępstwem. Jest tak wtedy, gdy przedmiotem czynności wykonawczej opisanej w wyroku karnym są pieniądze, co dotyczy w szczególności przestępstwa z art. 284 § 2 k.k. Z tego względu Sąd Rejonowy prawidłowo zastosował art. 11 k.p.c., przyjmując, że pozwany ponosi odpowiedzialność odszkodowawczą w wysokości stwierdzonej w prawomocnym wyroku skazującym go za przestępstwo z art. 284 § 2 k.k. w związku art. 12 k.k. Skoro żądanie pozwu opiewało na kwotę wyższą niż wysokość szkody określona w wyroku karnym, to uzasadnione było prowadzenie przez Sąd Rejonowy postępowania dowodowego zmierzające do ustalenia, czy stronie powodowej należy zrekompensować szkodę w wyższym rozmiarze. To postępowanie jednak dało wynik negatywny. Zdaniem Sądu odwoławczego, zgromadzony w sprawie materiał dowodowy nie pozwalał na przyjęcie, że po całkowitym rozliczeniu zaliczek pozwanemu należałaby się od pracodawcy jeszcze dopłata w wysokości ponad 10.000 zł.

W skardze kasacyjnej wniesionej od całości wyroku Sądu Okręgowego pozwany zarzucił obrazę: 1) art. 11 k.p.c., wskutek błędnej wykładni przyjmującej bezwzględnie wiążącą moc prawomocnego wyroku skazującego w postępowaniu cywilnym „również w zakresie wysokości szkody spowodowanej przez pracownika w mieniu pracodawcy” oraz 2) art. 278 i art. 286 k.p.c., przez oparcie wyroku na niepełnym materiale dowodowym, w szczególności na niekompletnej opinii biegłego sądowego z zakresu księgowości. W uzasadnieniu skargi pozwany wywiódł w szczególności, że wyrok Sądu Okręgowego odbiera pozwanemu możliwość wykazywania okoliczności mogących mieć wpływ na wyeliminowanie albo ograniczenie jego odpowiedzialności odszkodowawczej. Zdaniem skarżącego, zgodnie z powszechnie znanym orzecznictwem Sądu Najwyższego oraz poglądami doktryny, ustalenia sądu karnego wiążą w sprawie z zakresu prawa pracy tylko co do faktu popełnienia przestępstwa. Nato-

miast wysokość szkody i zakresu odpowiedzialności pracownika podlegają autonomicznej ocenie sądu pracy. Stąd też postępowanie prowadzone przez sąd pracy powinno zmierzać do szczegółowego ustalenia wysokości szkody wyrządzonej przez pracownika czynem zabronionym, przy uwzględnieniu całej dostępnej dokumentacji, a w razie konieczności przy pomocy biegłych. W rozpoznawanej sprawie Sąd Okręgowy nie poczynił własnych ustaleń faktycznych, poprzestając jedynie na sprawdzeniu wyniku starań pozwanego o wznowienie postępowania karnego. Pozwany podniósł, że opinia biegłego (oparta zresztą na niepełnym materiale dowodowym) stwierdzała, iż po stronie pozwanego z tytułu rozliczenia zaliczek powstała nadpłata w kwocie 1.623,46 zł. Skarżący dodał, że w toku sprawy wielokrotnie składał wnioski o uzupełnienie materiału dowodowego przez włączenie do niego pełnej dokumentacji znajdującej się w posiadaniu strony powodowej, a następnie „poddanie tej dokumentacji badaniu biegłego z zakresu księgowości”.

Skarżący wniósł o uchylenie w całości zaskarżonego wyroku oraz poprzedzającego go wyroku Sądu Rejonowego w części uwzględniającej powództwo i zasądza-
jącej koszty od pozwanego na rzecz powódki oraz przekazanie sprawy Sądowi pierwszej instancji do ponownego rozpoznania, ewentualnie o uchylenie zaskarżonego wyroku i oddalenie powództwa w całości.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną strona powodowa wniosła o jej oddalenie i zasądzenie od pozwanego kosztów zastępstwa procesowego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna ma uzasadnioną podstawę, gdyż pozwany trafnie zarzuca błędną wykładnię art. 11 k.p.c. Przepis ten stanowi w zdaniu pierwszym, że ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym. Wykładnia tego przepisu była przedmiotem bogatego orzecznictwa Sądu Najwyższego, w którym przyjmuje się, że wyrok skazujący z reguły nie wiąże sądu cywilnego w zakresie wysokości wskazanej przez sąd karny szkody, ale wyjątek od tej zasady stanowią wypadki dotyczące prawomocnego skazania w postępowaniu karnym za zabór mienia w celu przywłaszczenia lub za przywłaszczenie konkretnej rzeczy. Wówczas określona w wyroku karnym wartość rzeczy będącej przedmiotem zagarnięcia lub przywłaszczenia staje się elementem istoty przypisanego sprawcy przestępstwa i jako taka wiąże

sąd cywilny (por. orzeczenie z dnia 17 kwietnia 1961 r., 1 CR 467/60, OSNCP 1963 nr 1, poz. 13). W wyrokach z dnia 22 stycznia 1963 r., II CR 1118/61 (OSNPG 1963 nr 8, poz. 46) i z dnia 10 czerwca 1963 r., II CR 114/62 (OSNPG 1963 nr 9, poz. 53) Sąd Najwyższy przyjął, że w przypadku przestępstwa polegającego na zagarnięciu konkretnych wartości majątkowych, sąd cywilny jest związany ustaleniami wyroku skazującego również co do wysokości kwoty zagarniętej przez pozwanego, ustalonej w wyroku sądu karnego, skoro ustalenia tego wyroku dotyczące wysokości szkody wynikają bezpośrednio z ustalenia przedmiotu przestępstwa i stanowią tym samym jeden z elementów stanu faktycznego przypisanego oskarżonemu czynu przestępczego.

Jednakże Sąd Najwyższy przyjmuje, że wprowadzie ustalenie w prawomocnym wyroku skazującym wysokości sprzeniewierzonej (skradzionej, zagarniętej) sumy pieniężnej wiąże sąd cywilny w sprawie o odszkodowanie, jednakże nie można wykluczyć sytuacji, gdy wysokość szkody w mieniu pokrzywdzonego spowodowanej przestępstwem zostaje obniżona (np. o wartość ubytków naturalnych w tym mieniu; por. orzeczenie z dnia 7 kwietnia 1937 r., C.I. 1615/36, OSP 1937, poz. 552). Ustalenia prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa (w tym co do wartości mienia przywłaszczonego przestępstwem) wiążą sąd cywilny w tym znaczeniu, że pozwany (uprzednio skazany za przestępstwo przywłaszczenia) nie może już udowadniać przed sądem cywilnym, że nie popełnił przypisanego mu czynu zabronionego albo że przywłaszczył kwotę niższą, aniżeli została ustalona w sentencji wyroku skazującego wyroku (wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 5 stycznia 1970 r., I PR 91/69, OSNCP 1970 nr 11, poz. 197 oraz z dnia 10 kwietnia 1981 r., IV CR 101/81, LexPolonica nr 321314). Z art. 11 k.p.c. nie wynika jednak zakaz ustalenia przez sąd cywilny wszelkich innych okoliczności nienależących do istoty przestępstwa, a mających znaczenie dla oceny zasadności zgłoszonego powództwa o odszkodowanie za szkodę wyrządzoną popełnieniem przestępstwa (por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 2 grudnia 1971 r., II CR 529/71, LexPolonica nr 322294). W orzeczeniu z dnia 31 grudnia 1936 r., C.II. 1954/36 (OSN 1937, poz. 267) Sąd Najwyższy wyraźnie wskazał, że w sporze o wynagrodzenie szkody spowodowanej przywłaszczeniem cudzych rzeczy ruchomych, ustalenia sądu karnego wiążą sąd cywilny tylko o ile dotyczą popełnienia przestępstwa, natomiast ogólną wysokość szkody sąd cywilny powinien ustalić samoistnie. Z kolei w wyroku z dnia 4 maja 1965 r., I PR 116/65 (OSPika 1966 nr 12, poz. 280) Sąd Najwyższy wyraził po-

gląd, że wynikające z wyroku karnego skazanie pozwanego za przestępstwo nie wyklucza ustalenia przez sąd cywilny braku szkody po stronie powoda, skoro zobowiązanie pozwanego do naprawienia szkody mogło wygasnąć wskutek potrącenia, przedawnienia, prekluzji, wyrównania szkody i wreszcie jej skompensowania.

Według poczynionych w rozpoznawanej sprawie ustaleń faktycznych pozwany został prawomocnie skazany za popełnienie przestępstwa z art. 284 § 2 k.k. polegającego na tym, że „działając czynem ciągłym w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, dokonał przywłaszczenia pieniędzy na łączną kwotę 20.021,93 zł w ten sposób, że przyjmował od klientów biura turystycznego wpłaty, których nie odprowadzał do kasy oraz pobierał zaliczki z kasy, z których nie rozliczył się, czym działał na szkodę pracodawcy”. Pozwany został więc skazany za czyn polegający na przywłaszczeniu (czyli rozporządzeniu jak swoją własnością) pieniędzy powierzonych mu przez pracodawcę. Przestępstwo przywłaszczenia (w tym przypadku sprzeniewierzenia z art. 284 § 2 k.k.) nie polega na nabyciu własności rzeczy (pieniędzy) przez przywłaszczającego, do którego nie może dojść z uwagi na okoliczności przejęcia rzeczy, lecz na postępowaniu przez przywłaszczającego z rzeczą „jak właściciel”, a więc tak, jakby przysługiwało mu odpowiednie prawo do rzeczy. Do ustawowych znamion tego przestępstwa w ogóle nie należy wyrządzenie szkody i taka może w ogóle nie powstać, przykładowo, gdy sprawca postępował z powierzoną rzeczą, jak właściciel, ale następnie ją zwrócił. Dlatego Sądy orzekające w niniejszej sprawie były związane wyłącznie ustaleniem wyroku karnego, że pozwany w okresie od 1 stycznia 2004 r. do 31 grudnia 2005 r. rozporządzał samodzielnie, „jak właściciel”, kwotą 20.021,93 zł należącą do jego pracodawcy, do czego nie był uprawniony. To wiążące ustalenie nie oznacza jednak, że pozwany wyrządził pracodawcy szkodę w wysokości odpowiadającej przywłaszczonej kwocie 20.021,93 zł ustalonej w sentencji wyroku skazującego. Sądy obu instancji dokonały wadliwej wykładni art. 11 zdanie pierwsze k.p.c., przyjmując, że związanie prawomocnym wyrokiem karnym skazującym za przywłaszczenie pieniędzy w kwocie 20.021,93 zł, oznacza również związanie w zakresie wysokości poniesionej szkody. Z przywołanego i utrwalonego orzecznictwa Sądu Najwyższego wynika tymczasem, że prawomocne skazanie za sprzeniewierzenie powierzonych pieniędzy wiąże co do wysokości przywłaszczonej kwoty, ale nie zwalnia sądu cywilnego (pracy) z ustalenia (oceny), w jakiej wysokości szkoda została wyrządzona przestępstwem (za którą sprawca ponosi odpowiedzialność cywilną).

W rozpoznawanej sprawie Sądy powinny więc ocenić, czy skutek przestępczego działania pozwanego strona powodowa rzeczywiście poniosła szkodę majątkową, a jeśli tak, to w jakiej wysokości (czy rzeczywiście opiewała ona na kwotę 20.021,93 zł). Wynikało to już choćby z tego, że Sąd pierwszej instancji w uzasadnieniu wyroku wskazał, iż biegły w opinii („w pełni wiarygodnej”) ustalił, że „choć pozwany nie rozliczył się ze wszystkich pobranych zaliczek, to nierozliczona kwota jest dużo niższa niż kwota, za której przywłaszczenie został skazany”. Dodatkowo należy podnieść, że sąd wydaje wyrok, biorąc za podstawę stan rzeczy istniejący w chwili zamknięcia rozprawy (art. 316 § 1 k.p.c.). Dlatego w podstawie faktycznej rozstrzygnięcia powinien uwzględnić wszelkie okoliczności mające wpływ na zakres odpowiedzialności odszkodowawczej pozwanego, w tym te, które miały miejsce po uprawomocnieniu się wyroku sądu karnego. W rozpoznawanej sprawie chodzi w szczególności o możliwość przyjęcia wyrównania szkody przez pozwanego.

W świetle powyższych wywodów zarzuty skargi dotyczące naruszenia art. 278 i art. 286 k.p.c. nie mają znaczenia.

Z tych przyczyn Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji na podstawie art. 398¹⁵ § 1 i art. 108 § 2 k.p.c.

=====